

Скалдовите поеми като кодирани послания през времето

Надежда Михайлова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Nadejda Mihailova. SCALDIC POEMS AS CODED MESSAGES OVER TIME

Abstract. Scaldic poetry is one of the main genres in Old Norse literature and a product of an ancient oral tradition in the Nordic area. It is unique in terms of form, structure and themes and has no analogue in European literature in the period between the 9th and 11th century. The paper discusses the use of specific means of expression and metric systems in Scaldic poetry. The literary themes in Scaldic poems derive from reality and actual historic events. They are varied, such as the heroic deeds and the price the main characters have to pay for them, the value of honour and fame. As a whole they are a reflection of the way of thinking and living of the people in the North. In this respect Scaldic poems turn out to be the living memory of these old gone times, delivered as coded messages over time.

Keywords: Scaldic poetry, Old Norse literature

*Надежда Михайлова. СКАЛДОВИТЕ ПОЕМИ КАТО КОДИРАНИ ПОСЛАНИЯ
ПРЕЗ ВРЕМЕТО*

Резюме. Скалдовата поезия е един от основните жанрове в староскандинавската литература и е продукт на прастара устна традиция в региона на Скандинавския север. Тя е уникална по отношение на формата, структурата и темите и няма аналог в европейската литература през периода между IX и XI в. Настоящата публикация разглежда употребата на специфични изразни средства и метрическата система на скалдовата поезия. Темите на скалдовите поеми произхождат от реалността и действителни исторически събития. Те са разнообразни, като например героични дела и цената, която главните герои трябва да платят за тях, стойността на честта и славата. Като цяло са отражение на миросгледа и начина на живот на хората от Скандинавския север. В този смисъл скалдовите поеми се оказват живата памет за отдавна отминали времена, предадени като кодирани послания през времето.

Ключови думи: скалдова поезия, староскандинавска литература

Наред с едическата поезия и сагите скалдовата поезия представлява един от основните жанрове в рамките на староскандинавската литература, плод на устната традиция на Скандинавския север. Скалдовата поезия е уникална по своята същност по няколко причини. Първо, не съществува аналогичен жанр в европейската и смее да твърдя, в световната литература в периода IX–XI в. Второ, скалдовите поеми са живото свидетелство за реални личности и събитията, свързани с тях, случили се предимно в Исландия и Норвегия и отразяващи мирогледа, принципите на поведение и организация в езическото общество там. Трето, използваната метрическа форма и художествените похвати са особено усложнени и представляват един вид код, зад който се крие съдържанието на поемите, без то да остава на втори план.

Скалдовата поезия се отличава от едическата по няколко характерни белега. Едическата поезия принципно е анонимна, докато скалдовата е съчинена от добре известни автори, наричани скалдове. „Скалд“ е дума от среден род на исландски и съвсем не означавала „поет“, както бихме я тълкували от съвременна гледна точка. Да си „скалд“, означава да си овладял някакво умение подобно на дърводелството, на работа с някакво сечиво или най-общо казано, да си „майстор“. В този смисъл вниманието се насочва по-скоро към уменията да се вплитат думите в сложната форма на скалдическата поезия. Така първоначално напълно се е изключвала представата за някаква възвишена дарба на скалдовете, но въпреки това способностите им били особено ценени, поради което имали специално положение сред другите хора. Скалдът дори е трябвало постоянно да доказва уменията си в сферата на формата и техниката на стихосложението. Един от най-старите скалдове е норвежецът Улв Безстрашния, вероятно живял през VIII в. Друг е век по-късно творилият Браги Стария. Скалдовата поезия достига разцвет по време на крал Харалд Красивокосия, управлявал Норвегия през втората половина на IX в., самообявил се за първи владетел и обединил Норвегия, макар всъщност властта му да била съсредоточена в западните части на страната. Към края на XI в. почти всички придворни скалдове в Норвегия били исландци. „Скалдовете странствали из всички скандинавски страни, та дори и в Англия, в чиито северни области дълго време са господствали норвежки и датски феодали. Приемали ги и самите английски крале, но те едва ли са разбирали нещо от невероятно заплетените чуждоезични стихове (...) Ако вярваме на исландските саги, скалдовете намирали навсякъде добър прием и себелюбивите феодали, съблазнени от възможността да чуят имената си възпети в стихове, ги канели да им гостуват за дълго време“ (Минков: 15). За своите усилия скалдовете били възнаградявани богато – често с накити от злато. „До нас са стигнали имена и поеми на много скалдове, предимно цитирани в сагите, но поради устното предаване на стиховете и изключително сложния им език някои от тях до момента на записването им са били изопачени до пълна неразбирае-

мост, други са явно преработени и нагодени към вкуса на съвременниците, трети са направо измислени в по-ново време и приписвани на стари скалдове. Почти всички стихове са запазени в различни варианти и възстановяването на оригинала е често непосилна задача, а самоличността на автора, въпреки цитираното име, съвсем не е сигурна“ (Минков: 15). Това обяснява и малкото запазени пълни текстове на скалдови поеми.

До нас е стигнал сравнително достоверен източник на информация относно скалдовата поезия, дело на Снори Стурлусон (1178/79–1241) – Skaldskaparmál – „Слово за скалдовото изкуство“ или „Езикът на поезията“, както предлага д-р Владимир Найденов в своя все още непубликуван превод.

Този текст е втората част от „Еда на Снори“ или „Еда в Проза“ от 1222–1223 г. Снори пише своята еда като един вид учебник по скалдово изкуство, на път да замре във вече християнизирания Скандинавски север. В началото на дългата поема Снори прави „Обръщение към младите поети“:

„А сега трябва да кажем на младите поети, които желаят да усвоят езика на поезията и да си набавят изобилен запас от старинни названия или искат да могат да разберат това, което е изразено в стихове по прикрит начин: нека вникнат в тази книга като в *източник на познания и забавление*. И не бива тези разкази да се забравят или отричат по такъв начин, че от поезията да се изключат старинните кенинги, които са се харесвали на великите поети“.
(Преводът е на Владимир Найденов.)

Скалдическата поезия изобилства с редица заобикалки и многословни оприличавания, чиято образност често се основава върху митове за богове и легенди за герои. Така те често имат характера на гатанки, разгадавани единствено от посветените в материята. Подобна конвенция е съществена част от скалдовото изкуство. По тази причина Снори включва истории за богове и герои в книгата си, наръчник за скалдовете, и определя двата основни похвата – хейти и кенинги. Хейти е по-простичката от двете – може да се оприличи на синоним, често по-рядка или измислена дума, използвана вместо по-обичайна дума. Типични са архаични думи или прозвища на боговете. Кенингите са много по-често използвани в скалдическите поеми. Те са най-характерната черта за този тип изкуство и наподобяват разгърнати метафори. Обикновено се състоят от две думи – основна и определяща я, много пъти свързани с генетивна форма. Ако основните думи са две, то и определящите ги често стигат до четири или пет на брой. Като пример може да посочим „море на рана“ или „пот на меча“ – кръв; „хранещия гарвани“ – воин; „кон на вълните“ – кораб; „поле на златните пръстени“ – жена; „пламъкът на Рейн“ – злато; „тежестта на джуджетата“ – небеса, и др.

Във втората част на „Еда на Снори“ се правят разяснения за поетическите обозначения – значенията и употребата на различните кенинги от конкретни скалдове, като се цитират пасажи от поемите им. Често образността на ке-

нингите е заимствана от староскандинавската митология и е истинско предизвикателство към слушателя, който трябва да впрегне своето въображение и комбинативна мисъл, за да разгадае какво се крие зад кенинга. Например за „море“ Снори сочи кенингите „кръвта на Юмир“ и „пръстена на островите“. За „злато“ предлага „косите на Сив“ или „леглото на Фавнир“. Оттам произхождат още по-сложни оприличавания като например „даващия леглото на Фавнир“ вместо „владетел“, който би трябвало да се отличава със своята щедрост и справедливо да разпределя богатството си сред своите родственици и войни.

Skaldskaparmál предлага списък на имената на норвежки и исландски поети, както и на владетелите, в чест на които са творили. В немалко случаи за някои от скалдовете знаем само това, което се споменава единствено в този списък.

Както казахме, макар обикновено образността на кенингите и хейтите да е вдъхновена от староскандинавската митология, темите и сюжетите в скалдовите поеми са продиктувани от съвременността на скалда. Естествено има и изключения от това правило. Един от най-старите скалдове в този списък е Браги Бодасон Стари, който според Снори е създал поема, наречена Ragnarsdrápa – описание на картини върху щит, подарен на поета от някой си Рагнар, вероятно Рагнар Лодброк. Нетипичното в поемата е, че темите са митически и героични – в нея се разказва за това как Тор се опитва да хване с въдица Мидгардсорм или пък как Геиун изорава Дания или по-точно Шелан (Зеландия) от териториите на Гюлви, крал на Швеция. Тези поеми са демонстрация на най-характерната за скалдовата поезия метрика, а именно дротквет – dróttkvætt. Съществуват два основни поджанра на скалдовите поеми – хвалебствени поеми, които обикновено са издържани в дротквет, и хулни поеми. Тъй като хвалебствените песни са носили облаги на поетите, те логично са преобладаващи от двата подвида. Още един довод към това твърдение е, че на езика на скалдовете „слава“ и „поезия“ са синоними. Другият скалдически поджанр са т.нар. нид, или хулни поеми, които в Исландия се съчинявали и приемали съвсем сериозно – обидата, нанесена с „нид“, обикновено се измивала с кръв. От тях са запазени „отделни строфи“, представляващи неразривна част от сагите, където се привеждат като изречени или импровизирани от главните действащи лица, обикновено в сублимни моменти от развитие на действието. Типични в това отношение са стиховете на Сигхват Тордарсон (ок. 997–1047), един от най-забележителните сред исландските скалдове, чиито „Строфи за пътешествие на изток“, т.е. за дипломатическата мисия на поета в Швеция, се цитират в прочутата сага „Земен кръг“ не само с цел художествено дообогатяване, а и с ценни сведения с точни и достоверни факти, съчетани с несъмнено творческо майсторство.

Хвалебствените поеми kvæði биват на два подвида – drápa и flokkr, в зависимост от броя на стиховете, които съдържат. Drápa се характеризира с наличието на един или повече рефрена stef, които се повтарят на различни интервали. (Частите между рефрените се наричат stefjabálkar.) Flokkr представлява последователност от строфи без наличие на рефрени. По тази причина drápa се смята за по-сложната форма от двете. Известна е историята за Кнут Велики, краля на Англия и Дания, който се обидил от това, че скалдът Торарин оказал своето уважение към владетеля с flokkr. Кралят се разгневил и наредил скалдът да бъде обесен, но Торарин успял да си спаси кожата, като вмъкнал рефрен в поемата и я превърнал в drápa.

Докато drápa и flokkr са съпътстваща част от наратива на сагите, като придават автентичност на описваните събития, то lausavísur са самостоятелна, дори същинска част от него. Често те са пряко свързани с описваните събития и представляват пряк коментар към тях. Така в немалко случаи и двата поджанра на скалдовите поеми се оказват ценен историографски източник.

Образността на кенингите е жизнена, а компонентите в тях демонстрират индивидуалността на автора. Има отклонения по отношение на по-късно задължителните характеристики на вътрешната рима. В Skaldskaparmál Снори Стурлусон споменава още няколко скалда, най-известни сред които са Торбьорн Хорнклови и Тьодолв от Хвинир. Известни са две поеми от Торбьорн, запазени не изцяло, както е в повечето случаи с хвалебствените поеми. Тьодолв също е известен с две поеми – една от които е с митологична тематика в dróttkvætt, а другата е по-известна с името Ynglingatal, създадена в чест на братовчедата на Харалд Красивокосия – Рогънвалд Високия, владетел на Вестфолд в Норвегия в края на IX в. В Ynglingatal (Именник на Юнглингите) се посочват предците на владетеля, чийто род произхожда от династията на Юнглингите в Упсала, Швеция.

Поемата завършва с думите в почти дословен прозаичен превод: „Знам, че най-добро / под синьото небе / за крал / е това прозвище, / с което Рогънвалд, / направляващият колесницата, / е наречен: / „Висок по почести“, / както и милостив / владетел на гората“. Преводът от старoisландски език е на Владимир Найденов. Словосъчетанието „висок по почести“ е особено значимо и обобщава качествата на Рогънвалд.

Снори използва поемата за написването на Ynglinga saga, като споменава, че в Ynglingatal се изреждат имената, лобните места и гробовете на 30 наследника на Рогънвалд, всички загинали достойно и останали в историческата памет. Друга запазена скалдова поема е Hákonarmál, записана в Heimskringla. Авторът е Ейвинд Финсон, получил прозвището Унищожителя на скалдове поради обвинения в плагиатство и невъзможността му да обогати онова, което е заимствал. Бил придворен поет на крал Хакон Добрия, убит в битка ок. 960 г. от синовете на Ерик Кървавата брадва. Очевидно след смъртта на владетеля

положението на скалда се влошило, затова скръбта му по неговия благодетел звучи съвсем искрено в *Hákonarímál*. Въпреки прозвището му това негово произведение е едно от най-ценните скалдови поеми, достигнали до нас.

Безспорно най-известният скалд е Егил Скалагримсон (910–990). „Сага за Егил“ разказва за този знаменит викинг, магьосник и поет. „Едър, тежък и масивен, по-голям от живота и два пъти по-грозен от него; буен, склонен към резки контрасти в настроенията и реакциите си, демоничен, алчен, безскрупулен; викинг – воин с необикновена дарба за поезия, способен на неистовия гняв на берсерк и на безжалостна бруталност, ала също и на трайна привързаност и обич, на нежна любов... Така независимо от своята ексцентричност и агресивност, Егил се откроява на фона на своето време, на епохата на викингите, която подобно на елизабетинската в Англия ценяла личността и онези, които били воители и поети“ (Ганчева 2001: 294).

Макар че историята му е впечатляваща и изпълнена с много съдбовни предизвикателства и приключения, тук ще се спрем само на неговите най-забележителни успехи в скалдовото изкуство. Като скалд той остава в историята на нордската литература с две поеми, едната от които е „Откуп за главата ми“ (*Höfuðlausn*). Според сагата през 948 г. Егил претърпял корабкрушение и по ирония на съдбата се наложило да се изправи лице в лице със своя опонент Ерик Кървавата брадва. Егил изглеждал обречен на гибел, но по съвет на своя приятел Аринбьорн Егил съчинил поема, посветена на владетеля, с цел да го умилостиви и той да отмени предстоящата му екзекуция. За една нощ Егил съчинил драпа от 20 строфи в нов размер, известен като „хрюнхенда“ (*hrynhenda*), която произнесъл пред краля и кралицата. Ерик Кървавата брадва го изслушал изправен и го пощадил, макар да обявил, че Егил все още е враг лично на него и на рода му. „Откуп за главата ми“ не е обичайна възхвала на владетеля със съответните преувеличения на неговите достойнства. Егил демонстрира изключителна пестеливост по отношение на личните качества на Ерик, като подчертава само безспорните му бойни подвизи, заслуги и щедрост. Тази съдържаност е прикрита зад особено сложни изрази и словосъчетания, а динамиката и звучността на творбата, както и крайната рима са новаторски в староскандинавската поезия.

Другата уникална за жанра творба на Егил е „Жалба за синовете ми“. В староскандинавската литература е твърде нетипично директно да се описват или коментират чувствата на героите. Никога не се разказва какво мислят или преживяват те, а по-скоро какви действия предприемат, за да отстоят своята омраза или обич. Силният драматизъм в едите, сагите и скалдовите поеми се крие именно в способността с „обрани“ изразни средства, единствено посредством действията и реакциите на героите, да се показват често крайните им емоционални състояния. Например любовта се предава чрез скръбта по загубен любим, или по руменината по страните на влюбеното момиче. Зато-

ва и мъката, излята в „Жалба за синовете ми“, е изключително неочаквана. Поемата е съчинена по конкретен повод – загубата на двамата сина на Егил, които загиват през 961 г. в кратък период от време. Гунар и Бодвар умират съответно от треска и при корабкрушение. Егил е съкрушен от мъка и решава да сложи край на живота си, като се откаже от храна и вода. Тогава дъщеря му Торгерд го уговаря да съчини последната си поема, в която да даде израз на тъгата си. Докато измислял поемата, Егил постепенно започнал да се възстановява от депресията, а съчиняването се оказва много успешна автотерапия. Ето как започва поемата в превод на Владимир Найденов, чиито бележки към поемата са поместени тук:

С мъка, едвам
езика си движа
и вдигам с труд
везната словесна¹;
не е добър час
за добив на Видур² –
от мойта душа
думи не никнат.

Тежкият стон
спъва речта ми –
мъчно цедя
от мисълта си
чудния дар
на чедата на Один³,
добит отдавна
от Йотунхеймар⁴.

[И все пак стих
съвършен оживява
(от гибел спаси
той Галар отдавна⁵).]

¹ Според някои тълкувания тук се има предвид изкуството на поезията. Друга възможност е изразът да се разбира като кенинг за език.

² Кенинг за „поезия“. Видур е име на Один.

³ Поезията.

⁴ Т.е. от Световите на великаните.

⁵ Препратка към легендата, според която джуджетата Фялар и Галар трябвало да откупят живота си, като предадат медовината на поезията на великана Сутунг (в оригинала алюзията към този сюжет е постигната по друг начин). Като цяло съдържанието на тази строфа и особено

На Юмир кръвта⁶
реве ужасно
пред мрачна скала
след смърт на сродник.

На моя сой
свършекът иде –
сякаш е ствол,
сломен от буря.
Не е засмян,
който заравя
в черната пръст
плът на роднини.

И завършва с думите:

Сега ми е трудно.
Сестрата на Фенрир⁷
стои на носа
скалист край дома ми.
Но аз с ведър дух,
на драга воля,
спокоен от днес
Смъртта ще дочакам.

Скалдовата поезия представлява фиксирани текстове от самото си възникване, които могат с по-малка или по-голяма точност да бъдат датирани. Скалдовата поезия се отличава от едическата по отношение на своето стихосложение, фразеология, съдържание и функция. Метрическите форми, използвани в скалдовата поезия, са специфични за Скандинавския север и нямат абсолютен еквивалент в старогерманската поезия. Докато *fornyrðislag* и *ljóðahattr* са типични също за едическата поезия, *dróttkvætt* и *hrynhenda* са характерни повече за скалдовите поеми. Поемите в *dróttkvætt* представляват деликатна структура, която много лесно може да бъде разрушена само с погрешната употреба на някоя неточна или неподходяща дума. Така голяма част от поемата може да остане неразбираема. Хвалебствените поеми са съчинени в *dróttkvætt*. В тях строфите се състоят от по осем стиха, всеки от които съдържа по 6 срички.

на първата ѝ половина, поставена в квадратни скоби, е особено неясно и е предмет на много различни и противоречиви тълкувания в научната литература.

⁶ Морето; евентуално шумът на морето, може да служи като метафора за поезията.

⁷ Сестрата на исполинския вълк Фенрир е Хел, богинята на смъртта.

Три срички във всеки стих са ударени, а предпоследната сричка е дълга и ударена, докато последната не е ударена. Стиховете са свързани по двойки, в които откриваме алитериращи се думи, както е във *fornyrðislag*, като в първия стих откриваме две алитериращи се помежду си срички. Всички срофи следва да имат вътрешна рима. Става ясно, че *dróttkvætt* е твърде сложна по своята същност метрическа форма, изискваща особена прецизност от страна на скалда. Словоредът не следва логиката на нормалния словоред в прозата – две или три изречения може да са вплетени помежду си, подобно на богатите инкрустации от дърво на викингските кораби или богатите плетеници от стилизирани животински или флорални елементи на типичните за викингската епоха фибули. Това още повече затруднява съвременното разбиране на съдържанието в скалдовите поеми.

Сложността на метрическата система, художествените похвати, обратният и необичаен словоред, взети заедно, представляват един вид шифър, зад който се крият истинските послания на скалдовете. Двама подвида – хулни и хвалебствени – поеми отразяват с голяма точност действителни събития от съвременността на авторите им, наречени скалдове. Това ги прави особено ценен източник на информацията относно мирогледа и делата на езичниците от нордския регион. Поемите са запазени като част от сагите, където най-често са цитирани в сублимни моменти от развитие на действието, с цел да се акцентира на автентичността и да се придаде по-голяма достоверност на разказваното. Трудно можем да си представим как майсторите на словото в Скандинавския север са съумявали да съчинят наум тези изключително сложни и прецизно следващи правилата на структурата на жанра скалдови поеми. В избраните от тях художествени похвати са съумели да вплетат познанието за своите богове, представите си за устройството и края на света, ценностната си система и вярвания, да демонстрират собствен „почерк“ и богато въображение в подбора на изразните средства. Същевременно те успели да запазят жива връзката със заобикалящата ги действителност и да опишат актуалните събития от своето съвремие със завидна точност и по забележително оригинален начин. Скалдовете са се стремели да бъдат актуални в посланията си, кодирани за своите съвременници и бъдните поколения. Така само посветените са в състояние за разгадаят истинското им съдържание, което на пръв поглед е вторично, но се оказва най-съществено.

Библиография

- Ганчева, Вера. Егил Скалагримсон или когато вярата става гняв. – В: *Викингите – мореплаватели, откриватели*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2001, 289–301.
- Минков, Михаил. *Староисландски саги и митове*. София: Народна култура, 1989.
- Минков, Михаил. *Съдба не се сменя. Викингска поезия*. София: Хемус Груп, 2002.
- Снори Стурлусон и корените на нордската книжовност. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2004.
- Bæksted Anders. *Nordiske guder og helte*. København: Politiken. 1992.
- Chase, Martin. *Eddic, Skaldic and Beyond*. New York: Fordham University Press, 2014.
- Gade, Kari Ellen. Poetry and its changing importance in medieval Icelandic culture. In: Ross, Margaret Clunies (ed.) *Old Icelandic literature and society*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Grant, John. *Viking mythology*. London: Grange books, 1997.
- Harrison, Dick, Svensson, Kristina. *Vikingaliv*. Värnamo: Natur & kultur, 2009.
- Jakobsson, Ármann. Ingen tid för diskussion. Norrön forskning på 1900-talet speglad i Lars Lönnroths karriär. In: *Nordisk tidskrift*. Stockholm, 2015. 485–494.
- Kristjánsson, Jónas. *Eddas and Sagas. Iceland's Medieval Literature*. Reykjavik: Hið íslenska bókmenntaferlag, 1997.
- Näsström, Britt-Mari. *Nordiska Gudinnor*. Falun: Albert Bonniers, 2009.
- Page, R. I. *Norse Myths*. London: University of Texas Press, 1999.
- Pálsson, Herman. *Oral tradition and saga writing*. Wien: Fassbaender, 1999.
- Roesdahl, Else. *The Vikings*. London: Penguin books, 1998.
- Ross, Margaret Clunies. *Old Icelandic literature and society*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Гл. ас. д-р Надежда Михайлова
Катедра „Германистика и скандинавистика“
Факултет по класически и нови филологии
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България
✉ mihaylova.nadezhda@gmail.com

Assist. Prof. Nadejda Mihailova, PhD
Department of German and Scandinavian Studies
Faculty of Classical and Modern Philology
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria
✉ mihaylova.nadezhda@gmail.com